

*Vienas pagrindinių teisės, kaip socialinio gyvenimo reguliavimo priemonės, tikslų – teisingumas. Jis yra svarbiausių moralinių vertybių ir teisinės valstybės pagrindas.
(Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 22 d. nutarimas)*

LIETUVOS ADVOKATŪROS KREIPIMASIS
Į 2024–2028 M. KADENCIJOS SEIMĄ

DĖL ŽMOGAUS TEISIŲ UŽTIKRINIMO LŪKESČIŲ

Vienas esminių teisinės valstybės požymių – asmens teisių ir laisvių apsauga. Nesant pagarbos asmens teisėms ir laisvėms, teisės viršenybės ir teisinės valstybės principams, teisės sistema negali tinkamai funkcionuoti. Valstybės institucijos, pareigūnai turi saugoti, ginti žmogaus teises ir laisves, o ypač svarbu, kad, vykdydami jiems patikėtas funkcijas, jie patys nepažeistų žmogaus teisių ir laisvių¹.

Artėjant 2024 m. rinkimams į Lietuvos Respublikos Seimą, Lietuvos advokatūra, kaip nepriklausoma, ekspertinė, politikoje nedalyvaujanti ir savo srities profesionalus jau daugiau nei 105-erius metus vienijanti organizacija, kreipiasi į visas politines partijas ir kandidatus į 2024–2028 m. kadencijos Seimą, atkreipdama dėmesį į 9 sritis, susijusias su žmogaus teisių padėtimi Lietuvoje.

Visuomenės valstybei ir jos teisės sistemai išreiškiamas lūkestis dėl piliečių teisių yra daugia-
briaunis ir apima pagarbą žmogui ir žmogaus teisėms, valdžios tarnavimą žmogui, veiksmingą
žmogaus teisių gynimą, skaidrų valstybės valdymą, teisėkūros stabilumą, politikų atsakomybės
neišvengiamumą. Visuomenė tikisi žmogaus teisių apsaugą veiksmingai užtikrinančios teisės
sistemos, kuria galima pasitikėti, o kartu pasitikėti ir valstybe, ją puoselėti ir ginti.

Teisinės valstybės esmė – teisės viešpatavimas. Šis imperatyvas reiškia, kad valdžios laisvę riboja teisė, kuriai privalo paklusti visi teisinių santykių subjektai², neišskiriant ir pačios valdžios. Nors ekonomiškai klestinti, tačiau veiksmingos teisės sistemos ir teisingumo stokodama Lietuva bus pasmerkta tolti nuo pažangios ir demokratinės valstybės siekio. Dėl to kreipiamės į 2024 m. Seimo rinkimuose dalyvaujančias partijas ir kandidatus, kviesdami būsimą Seimą ir Vyriausybę visą veiklos kadenciją nuosekliai siekti pagarbos piliečiams ir jų teisėms, taip pat laiduoti veiksmingą šių teisių gynimą.

Žmogaus teisės ir laisvės – itin plati sritis, tačiau Lietuvos advokatūra prašo būsimo Seimo užtikrinti Lietuvos Respublikos Konstitucijos piliečiams garantuojamas teises, o ypač:

- 1) apsaugą nuo nepagrįsto suėmimo³,
- 2) nekaltumo prezumpciją⁴,
- 3) privataus gyvenimo apsaugą⁵,
- 4) laisvę reikšti įsitikinimus⁶,
- 5) valstybės garantuojamą teisinę pagalbą⁴,
- 6) advokato kliento paslapties apsaugą⁴,
- 7) asmens teisę į gynimą⁴,
- 8) valdžios institucijų atsakomybę žmonėms⁷,
- 9) valdžios galių ribojimą⁷.

¹ Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 30 d. nutarimas.
² Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas.
³ Konstitucijos 20 straipsnis.
⁴ Konstitucijos 31 straipsnis.
⁵ Konstitucijos 22 straipsnis.
⁶ Konstitucijos 25 straipsnis.
⁷ Konstitucijos 5 straipsnis.

1. APSAUGA NUO NEPAGRĮSTO SUĖMIMO

SITUACIJOS APŽVALGA

Konstitucijos 20 straipsnis nustato, kad nusikaltimo vietoje sulaikytas asmuo per 48 valandas turi būti pristatytas į teismą, kur išsprendžiamas asmens suėmimo ilgesniam laikui klausimas. Nepaisant to, jog Konstitucija nedviprasmiškai nustato, kad sulaikyti galima tik „nusikaltimo vietoje sulaikytam asmeniui“, praktikoje šis veiksmas taikomas ne tik tokiems asmenims. Teisėsaugos institucijos suėmimą vis dar gana dažnai taiko remdamosi neretai tik abstrakčiais ir neindividualizuotais motyvais. Laikiniai sulaikytų asmenų skaičiaus ir asmenų, kuriems skirta kardomoji priemonė – suėmimas, statistika vis dar kelia didelį susirūpinimą ir nusivylimą dėl Europos vertybių neatitinkančių priemonių taikymo⁸.

	2021 m.	2022 m.	2023 m.
Laikiniai sulaikytų iki 48 val. asmenų skaičius	12 607	11 226	9 383
Asmenų, kuriems skirta kardomoji priemonė – suėmimas (paprastai daugiau nei 48 val.), skaičius	1 570	1 713	1 513

Asmens laisvės apribojimo (sulaikymas ir suėmimas) negalima atsieti nuo pagarbos nekaltumo prezumpcijai. Todėl asmeniui, kuris buvo laikinai sulaikytas ar suimtas, bet vėliau ikiteisminis tyrimas jam nutrauktas, už tokį laisvės suvaržymą valstybė turi realiai ir deramai kompensuoti. Tokio kompensavimo mechanizmas turėtų būti aiškus, paprastas ir greitas, t. y. priešingas nei susiformavusi praktika, kad asmuo kompensaciją gali gauti arba savo pažeistas teises individualiai ginti tik teismo tvarka.

SIEKTINAS POKYTIS

Asmeniui, kuris buvo laikinai sulaikytas ar suimtas, bet vėliau ikiteisminis tyrimas jam nutrauktas, už tokį laisvės suvaržymą turi būti efektyviai ir tinkamai kompensuojama, o teismo tvarka galėtų būti ginčijamas tik kompensacijos dydis.

⁸ Remiantis Informatikos ir ryšių departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos pateiktais duomenimis.

2. NEKALTUMO PREZUMPCIJA

SITUACIJOS APŽVALGA

Lietuva nepriklausomybę atkūrė 1990 m. kovo 11 d., tačiau tik gana neseniai, t. y. Konstituciniam Teismui priėmus 2021 m. kovo 19 d. nutarimą,⁹ asmeniui, teismo išteisintam baudžiamojoje ir (ar) administracinėje teisenoje, pradėtos kompensuoti jo patirtos išlaidos teisinei gynybai. Toks sprendimas vertintinas palankiai, tačiau valstybė, gerbdama savo piliečius ir nekaltumo prezumpciją, nelaukdama konstitucinės jurisprudencijos bylos, ar bylų supranacionaliniuose teismuose, turi ryžtis kompensuoti teisinei gynybai skirtas išlaidas ir tose bylose, kuriose asmeniui ikiteisminis tyrimas buvo nutrauktas. Pažymėtina, kad per metus tokių nutrauktų ikiteisminių tyrimų skaičius visgi yra gana didelis¹⁰.

	2021 m.	2022 m.	2023 m.
Pradėtų ikiteisminių tyrimų skaičius	28 181	30 076	30 078
iš jų nutrauktų ikiteisminių tyrimų skaičius ¹¹	8 460	10 489	8 917

Tinkamas kompensavimas už patirtus išgyvenimus ir neigiamas pasekmes pabrėžtų nekaltumo prezumpcijos svarbą, buvusiems įtariamiesiems leistų išsaugoti orumą ir teises, veiksmingai drausmintų baudžiamojo persekiojimo institucijas. Be to, išlaidas turėtų atlyginti ne Lietuvos valstybės biudžetas, o galimai neatidžiai besielgianti baudžiamojo persekiojimo institucija (iš savo biudžeto).

SIEKTINAS POKYTIS

Asmeniui, kuriam pradėtas ikiteisminis tyrimas buvo nutrauktas, besąlygiškai turi būti kompensuojamos jo patirtos teisinės gynybos išlaidos.

⁹ Konstitucinio Teismo 2021 m. kovo 19 d. nutarimas.

¹⁰ Remiantis Informatikos ir ryšių departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos pateiktais duomenimis.

¹¹ Taip pat ir nutraukti paskesniais metais.

3. PRIVATAUS GYVENIMO APSAUGA

SITUACIJOS APŽVALGA

Kriminalinės žvalgybos veiksmų (arba slaptų sekimo priemonių) reglamentavimas vertintinas kaip visiškai paneigiantis Konstitucijos laidojamas asmens teises, visų pirma, į privataus gyvenimo neliečiamumą. Deja, to patogu nematyti ne tik teisėsaugos institucijoms, bet neretai ir teismams.

Iš esmės šios srities reglamentavimas nėra pasikeitęs nuo sovietų epochoje galiojusio Operatyvinės veiklos įstatymo. Kriminalinės žvalgybos įstatymas, nesant jokių protingų saugiklių, iš esmės numato neribotą teisėsaugos institucijų diskreciją, todėl leidžia (atlikus formalumus) bet kuriam asmeniui taikyti bet kurias sekimo priemones (net ir galimai darančias poveikį asmens sveikatai).

Teismuose atliekama kriminalinės žvalgybos veiksmų kontrolė nėra pakankama ir sudaro plačias galimybes teisėsaugos institucijų piktnaudžiavimui (pavyzdžiui, kreipiantis dėl veiksmų sankcionavimo į sau parankų teisėją). Bandymai Seime peržiūrėti kriminalinės žvalgybos reglamentavimą tebuvo itin paviršutiniški, apsiribojo tik teisėsaugos institucijų interesais ir nebuvo skirti valstybės galios ir asmens teisių pusiausvyros paieškai. Lietuvos advokatūros vertinimas dėl šių bandymų buvo labai kritiškas¹².

Kriminalinės žvalgybos veiksmais surinktos informacijos plataus panaudojimo reglamentavimą Lietuvoje prieštaraujančiu pagrindinėms teisėms pripažino Europos Sąjungos Teisingumo Teismas¹³. Tad ši sritis vertintina kaip viena problemiškesnių, nes šiais veiksmais įvykdoma pati šiurkščiausia intervencija į privatų asmens gyvenimą. Svarbu ir tai, kad šalia nacionalinio reglamentavimo, kuris negali būti laikomas atitinkančiu Europos Sąjungos teisę, susiklostė iš esmės prieš bet kokį realų, o ne formalų, asmens teisių gynimą nukreipta administracinė (teismų) praktika.

Kadangi asmenys apie tokius slaptus veiksmus neinformuojami, jie ir negali sužinoti, kad buvo pažeistos jų teisės. Pažymėtina, kad advokatas, atstovaudamas asmeniui, kuris atsitiktinai sužinojo apie jam taikytą slaptą sekimą,

¹² Lietuvos advokatūros 2022 m. gruodžio 1 d. raštas Nr. 584 Seimo Teisės ir teisėtvarkos komitetui.

¹³ Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimas byloje C-162/22. Nors žr. Konstitucinio Teismo 2019 m. balandžio 18 d. nutarimą.

negalės išsireikalauti įrodymų ir ginti tokio asmens teisių teisme¹⁴. Taip yra neatsižvelgiant į tai, kad asmens teisė į gynybą, taip pat ir turėti advokatą, yra absoliuti, ji negali būti paneigta ar suvaržyta jokiais pagrindais ir sąlygomis¹⁵. Taigi ne tik kriminalinės žvalgybos reglamentavimas, bet ir susiklosčiusi teismų (administracinė) praktika lemia, kad šioje srityje asmens teisės tegali būti ginamos formaliai, t. y. neveiksmingai¹⁶.

Tenka konstatuoti, kad prie valstybės nepagarbos asmens privatumui, be kita ko, prisidėjo ir Valstybinės duomenų apsaugos inspekcijos¹⁷ požiūris. Gerbiant institucijos, atsakingos už asmens duomenų apsaugą, autonomiją, negalima nepastebėti, kad sparti visuotinio stebėjimo priemonių plėtra šalyje, ir ypač miestuose, sparčiai vyksta netenkinant Konstitucijoje nustatytų asmens teisių ribojimo sąlygų, nesant jokios rimtesnės institucijų (taip pat ir Seimo) priežiūros ar kontrolės ir tinkamo piliečių informavimo.

SIEKTINAS POKYTIS

Pakeisti Kriminalinės žvalgybos įstatymą, t. y. suderinti su pagarbos privataus gyvenimo apsaugai principu. Nepasitvirtinus informacijai, kuri buvo kriminalinės žvalgybos taikymo pagrindas, asmeniui turi būti pranešama apie jam taikytus kriminalinės žvalgybos veiksmus, jis turi turėti teisę susipažinti su surinktais duomenimis. Tokie duomenys turi būti sunaikinti.

¹⁴ Be kita ko, ir dėl tokio teisės aktų taikymo Lietuvos advokatūra yra pateikusi peticiją Europos Žmogaus Teisių Teismui (peticijos Nr. 64301/19).

¹⁵ Konstitucinio Teismo 2001 m. vasario 12 d. nutarimas.

¹⁶ Konstitucinis Teismas 2004 m. rugpjūčio 17 d. nutarime pažymėjo, kad asmens teisės turi būti ginamos ne formaliai, o realiai ir veiksmingai tiek nuo privačių asmenų, tiek nuo valdžios institucijų ar pareigūnų neteisėtų veiksmų.

¹⁷ Pagal Asmens duomenų, tvarkomų nusikalstamų veikų prevencijos, tyrimo, atskleidimo ar baudžiamojo persekiojimo už jas, bausmių vykdymo arba nacionalinio saugumo ar gynybos tikslais, teisinės apsaugos įstatymą, Valstybinė duomenų apsaugos inspekcija yra priežiūros institucija.

4. LAISVĖ REIKŠTI ĮSITIKINIMUS

SITUACIJOS APŽVALGA

Piliečiai turi teisę valdyti savo šalį, kritikuoti valstybės įstaigų ar pareigūnų darbą, piliečiams garantuojama kritikos teisė¹⁸. Konstitucinė laisvė nekliudomai ieškoti, gauti ir skleisti informaciją bei idėjas yra vienas iš atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės, demokratinės valstybės pagrindų. Ši laisvė – svarbi įvairių Konstitucijoje įtvirtintų asmens teisių ir laisvių įgyvendinimo prielaida¹⁹.

Puoselėti pilietinės visuomenės kultūrą ir tradicijas būtina tam, kad būtų išsaugota demokratija ir teisinė valstybė, įgyvendinta valdžios institucijų atskaitomybė rinkėjams. Pilietinė visuomenė negali būti įsivaizduojama be galimybės turėti įsitikinimus ir laisvai juos reikšti. Nuomonės ar kritikos dėl valdžios ir pareigūnų veiksmų pareiškimas negali būti ribojamas niekaip kitaip, išskyrus įstatymą, nes įsitikinimų bei jų raiškos laisvė įtvirtina ideologinę, kultūrinę ir politinę pliuralizmą²⁰.

Vis dėlto laisvė reikšti įsitikinimus turi tam tikras ribas. Už neapykantos kalbą turi būti taikoma atitinkama atsakomybė, tačiau ne mažiau svarbu išlaikyti protingą pusiausvyrą, t. y. neleisti bet kurį nuomonės pareiškimą (nors ir labai nepatogų tam tikroms visuomenės grupėms) mėginti kvalifikuoti kaip neapykantos kalbą²¹.

Vis aiškiau matoma, kad laisvė reikšti įsitikinimus susiduria ir su įstatymuose neapibrėžtu saviraiškos ribojimu pašalinimo arba atšaukimo kultūros (angl. *cancel culture*) priemonėmis. Prieš žodžio laisvę negali būti vykdomos jokios visuomeninės, organizuotos ar net institucionalizuotos pašalinimo arba atšaukimo kultūros priemonės²². Tokia praktika neišvengiamai veda į asmenų savicenzūrą, didina nuolankumą valdžiai ir taip riboja valdžios institucijų kritiką, taigi paneigia pačius demokratinės valstybės pagrindus.

¹⁸ Konstitucinio Teismo 1999 m. gegužės 11 d. nutarimas.

¹⁹ Konstitucinio Teismo 2002 m. spalio 23 d. nutarimas.

²⁰ Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarimas.

²¹ Konstitucinio Teismo 2002 m. spalio 23 d. nutarime pažymėta kad laisvė reikšti įsitikinimus ir skleisti informaciją nesuderinama su nusikalstamais veiksmais – tautinės, rasinės, religinės ar socialinės neapykantos, prievartos bei diskriminacijos kurstymu, šmeižtu ir dezinformacija.

²² Pavyzdžiui, teismo sprendimas patvirtinto, kad LRT etikos kontrolierė nepagrįstai pripažino LRT žurnalistą pažeidusį LRT etikos kodeksą dėl žurnalistinio socialiniame tinkle išsakytos kritikos teisingumo ministrei.

Pašalinimo arba atšaukimo kultūros priemonės, taikomos asmeniui už jo reiškiamus įsitikinimus, turėtų būti prilyginamos neapykantos kalbai. Taigi jei dėl asmens išsakytos nuomonės sąmoningai imamasi tiesiogiai prieš jį ar jo socialinę aplinką (šeimą ir artimuosius, profesinę ar kt. veiklą, verslą ir pan.) nukreiptų veiksmų (t. y. ne kritikos), tokie veiksmai iš esmės turėtų būti vertinami kaip neapykantos kalba.

SIEKTINAS POKYTIS

Už laisvės reikšti nuomonę ir valdžios institucijų kritiką ribojimą, išskyrus įstatymuose nustatytus atvejus, ir pažeidimus, be kita ko, padarytus ir pašalinimo arba atšaukimo kultūros priemonėmis, turi būti taikoma efektyvi teisinė atsakomybė.

5. VALSTYBĖS GARANTUOJAMA TEISINĖ PAGALBA

SITUACIJOS APŽVALGA

Veiksminga teismų sistema negali būti įsivaizduojama be nepriklausomos Lietuvos advokatūros. Veiksmingoje teisės sistemoje teisinė pagalba turi būti reali²³, o ne formali²⁴. Siektina, kad nepriklausomai nuo to, ar asmeniui atstovauja valstybės paskirtasis (valstybei suteikiant jos garantuojamą teisinę pagalbą ir už ją sumokant), ar paties asmens surastas advokatas, gynybos kokybė neturėtų iš esmės skirtis. Deja, praktikoje toks skirtumas egzistuoja, visų pirma, dėl teisinės pagalbos teikimo trukmės²⁵. Vertintina, kad tai lemia ir neproporcingai išplėstas valstybės garantuojamos teisinės pagalbos subjektų ratas bei platus sąrašas atvejų, kada suteikiama valstybės garantuojama teisinė pagalba.

Deja, užmokestis Lietuvoje advokatams, teikiantiems valstybės garantuojamą (antrinę) teisinę pagalbą, vargu ar gali būti laikomas adekvačiu²⁶, o teisinės pagalbos sistemos administravimo išlaidos – visiškai neprotingos²⁷. Be to, net ir pertekliniu administravimo (biurokratiniu) mechanizmu pasižyminti valstybės teisinė pagalba nėra taikoma visose srityse. Pavyzdžiui, valstybės sienos pažeidėjų ar (nelegalių) migrantų bylose Valstybės sienos apsaugos tarnyba ar Migracijos departamentas viešųjų pirkimų būdu įsigyja advokatų paslaugas, nors tokios teisinės paslaugos, išvengiant galimo interesų konflikto, galėtų būti suteikiamos per Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybą²⁸, o administravimo paslaugas galėtų teikti Lietuvos advokatūra. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos sistema turi būti reformuota iš esmės, o šios

²³ Konstitucinio Teismo 2001 m. vasario 12 d. nutarime konstatuota, kad iš konstitucinės teisės į gynybą, taip pat teisės turėti advokatą kyla ir valstybės institucijų pareiga užtikrinti, kad galimybė įgyvendinti šias teises būtų reali.

²⁴ Konstitucinio Teismo 2018 m. spalio 11 d. nutarime pažymėta, kad teisingo bylos išnagrinėjimo nepriklausomame ir nešališkame teisme imperatyvas, konstitucinis teisinės valstybės principas suponuoja valstybės pareigą užtikrinti veiksmingos teisinės pagalbos teikimą.

²⁵ Pavyzdžiui, kasaciniam skundai parengti baudžiamojoje byloje skiriama ne daugiau kaip 8 valandos, o atstovavimui kasacinės instancijos teisme ne daugiau kaip 2 valandos ir pan. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2016 m. balandžio 13 d. nutarimas Nr. 364 „Dėl Už antrinės valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikimą ir mediaciją mokamo užmokesčio dydžių nustatymo ir mokėjimo taisyklių patvirtinimo“.

²⁶ Lietuvoje advokatams užmokestis už teikiamą valstybės garantuojamą teisinę pagalbą yra antras nuo galo visoje ES (2024 m. ES teisingumo rezultatų suvestinės 26 pav. arba 24 psl.).

²⁷ Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos duomenimis, antrinės teisinės pagalbos administravimo išlaidos sudaro net 16,8 proc. (<https://vgtpt.lrv.lt/media/viesa/saugykla/2024/3/fnvYkDMU6uE.pdf>).

²⁸ Amnesty International ataskaita Lithuania: Forced Out Or Locked Up, p. 47–49.

reformos poreikį kaip svarbiausią 2022 m. teisinės valstybės principo taikymo ataskaitoje yra nurodžiusi Europos Komisija.²⁹ Pažymėtina, kad iki 2024 m. valstybės garantuojamos teisinės pagalbos ydų sprendimą Europos Komisija nuosekliai įvardino kaip prioritetą – būtina užbaigti teisinės pagalbos sistemos reformą, visų pirma, sumažinant administracinę naštą ir užtikrinant teisinės pagalbos teikėjams tinkamas sąlygas dalyvauti procese, atsižvelgiant į Europos standartus teisinės pagalbos srityje³⁰.

SIEKTINAS POKYTIS

Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos sistema turi būti reformuota iš esmės, pavyzdžiui, jos administravimas perduotas Lietuvos advokatūrai.

²⁹ 2022 m. teisinės valstybės principo taikymo ataskaitos Lietuvos skyriuje pirmoji rekomendacija Lietuvai suformuluota taip: atsižvelgiant į Europos standartus teisinės pagalbos srityje, tęsti teisinės pagalbos sistemos reformą, be kita ko, užtikrinti teisinės pagalbos teikėjams tinkamas sąlygas dalyvauti procese.

³⁰ 2024 m. teisinės valstybės principo taikymo ataskaita. Teisinės valstybės principo taikymo padėtis Europos Sąjungoje, p. 2.

6. ADVOKATO KLIENTO PASLAPTIES APSAUGA

SITUACIJOS APŽVALGA

Konstitucinis Teismas yra pabrėžęs, kad asmens teisė į gynybą, taip pat ir teisė turėti advokatą yra absoliuti, ji negali būti paneigta ar suvaržyta jokiais pagrindais ir jokiais sąlygomis³¹. Nepaisant to, advokato klientų duomenų konfidencialumo sąlyga nuolat ir šiurkščiai (t. y. nesilaikant įstatymo reikalavimų) ignoruojama, visų pirma, teisėsaugos institucijų, be kita ko, vadovaujantis visiškai ydingu Kriminalinės žvalgybos įstatymu (žr. 3 dalį).

Kliento paslapties atskleidimas paneigia konstitucinę asmens teisę į gynybą. Iš teisės turėti advokatą kyla valstybės institucijų pareiga užtikrinti, kad galimybė įgyvendinti šias teises būtų reali³².

Be to, vis pasitaiko atvejų, kai ieškoma būdų advokatą byloje apklausti kaip liudytoją dėl aplinkybių, kurias jis sužinojo vykdydamas savo profesines pareigas, nors Advokatūros įstatymo 46 straipsnio 1 dalis nedviprasmiška ir aiškiai nustato, kad advokatas negali būti šaukiamas kaip liudytojas ar teikti paaiškinimus dėl aplinkybių, kurias sužinojo atlikdamas savo profesines pareigas.

SIEKTINAS POKYTIS

Advokato kliento paslapties apsauga turi būti reali, o už bandymus šią paslaptį atskleisti turi būti taikoma efektyvi teisinė atsakomybė.

³¹ Konstitucinio Teismo 2001 m. vasario 12 d. nutarimas.

³² Ibid.

7. ASMENS TEISĖ Į GYNYBĄ

SITUACIJOS APŽVALGA

Asmens gynybos negali riboti ir iki šiol neretai teismo pritaikomas viso turto, taigi ir visų banko sąskaitų, areštas. Toks visų asmens lėšų (nenumatant jokių išimčių būtiniausioms reikmėms ir prekėms, gydymui ir vaistams ar teisinei gynybai) areštas yra vienareikšmiškas ir atviras asmens teisių pažeidimas. Konstitucinis Teismas yra nustatęs, kad teisė į tinkamą teisinį procesą yra būtina teisingumo įgyvendinimo sąlyga, kuri negali būti dirbtinai suvaržoma arba nepagrįstai apsunkinamas jos įgyvendinimas³³. Dėl to, nepaisant pritaikyto turto arešto, turi būti nustatytos aiškios ir protingos išimtys ir jų taikymo taisyklės, o už neproporcingą ar nepagrįstą turto areštą asmeniui turi būti teisingai atlyginama.

SIEKTINAS POKYTIS

Turto areštas įtariamajam ir (ar) kaltinamajam turi būti taikomas proporcingai ir negali sudaryti sąlygų, ribojančių asmens teisę į gynybą.

³³ Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas.

8. VALDŽIOS INSTITUCIJŲ ATSAKOMYBĖ ŽMONĖMS

SITUACIJOS APŽVALGA

Teisinę valstybę įtvirtinančio Konstitucijos 5 straipsnio 2 ir 3 dalys nustato atsakingo valdymo ir valdžios atsakomybės visuomenei principus: valdžios galias riboja Konstitucija, valdžios įstaigos tarnauja žmonėms. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad ši Konstitucijos nuostata suponuoja, jog valstybei kyla pareiga imtis visų įmanomų priemonių, kad būtų užkirstas kelias korupcijai ir piktnaudžiavimui valdžia, valstybės tarnyboje turi būti išvengta viešųjų ir privačių interesų konfliktų, taip pat valstybės tarnybos teikiamos galimybės negali būti naudojamos asmeniniam pasipelnymui³⁴.

Tinkamai apibrėžta ir veiksminga politinė (politikų) atsakomybė už priimtus sprendimus lemia visuomenės pasitikėjimą valdžia, skatina efektyvų, atsakingą ir teisingą valstybės valdymą.

Atsižvelgiant į konstitucinį atsakingo valdymo principą ir valdžios įstaigų tarnavimo žmonėms imperatyvą, būtina koncentruotis į valstybės institucijų kokybę³⁵. Institucijų kokybė suprantama kaip įsiklausymas į visuomenės lūkesčius ir poreikius, biurokratinių barjerų mažinimas, reali politikų atsakomybė. Politinei atsakomybei tiek nacionaliniu, tiek savivaldos lygmeniu negali būti taikomi tokie patys standartai kaip baudžiamojoje teisėje. Politikai turėtų vadovautis aukštesniu etikos standartu, kuris, skirtingai negu teisės normos, nepateikia aiškių taisyklių, tačiau leistų išlaikyti piliečių pasitikėjimą³⁶.

SIEKTINAS POKYTIS

Įtvirtinti asmeninę politikų atsakomybę už priimtus sprendimus. Turi būti nustatytos realios politikų etikos pažeidimo atsakomybės rūšys su atgrasančiomis pasekmėmis, pavyzdžiui, ribojama galimybė užimti skiriamas ar renkamas pareigas.

³⁴ Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas.

³⁵ Foreign direct investment and its drivers: a global and EU perspective. Federico Carril-Caccia and Elena Pavlova. ECB Economic Bulletin, Issue 4/2018, p.66.

³⁶ Politinėmis partijomis ir Seimu tradiciškai pasitiki mažiausiai gyventojų.

9. VALDŽIOS GALIŲ RIBOJIMAS

SITUACIJOS APŽVALGA

Konstitucinis teisės viešpatavimo imperatyvas reiškia, kad valdžios laisvę riboja teisė, kuriai privalo paklusti visi teisinių santykių subjektai, neišskiriant teisėkūros subjektų³⁷. Leidžiant teisės aktus, turi būti paisoma teisėkūros procedūrinių reikalavimų, taip pat ir tų, kuriuos yra nusistatęs pats teisėkūros subjektas³⁸. Pažeidžiantis žmogaus ir visuomenės lūkesčius teisėkūros procesas sukelia nestabilumą, nepasitikėjimą valstybės institucijomis.

Jeigu Lietuvos teisėkūrą, atsižvelgiant į konstitucinę doktriną³⁹, reikėtų apibūdinti vienu žodžiu, labiausiai tiktų – *ydinga*. Lietuvoje teisėkūra laikytina ydinga beveik visais aspektais, iš kurių paminėtini keli svarbiausi.

Pirma, į teisėkūros procesą per mažai įtraukiama visuomenė, trūksta viešumo ir skaidrumo⁴⁰.

Antra, įsivaizduojama, kad formalus teisės akto projekto paskelbimas Teisės aktų projektų informacinėje sistemoje yra tikrasis derinimas (konsultavimasis) su visuomene. Be to, derinimas su privačiu sektoriumi vykdomas neprotingais terminais, visiškai nesuvokiant šio sektoriaus veiklos specifikos.

Trečia, teisės aktais kuriamo reguliavimo poveikis vertinamas formaliai⁴¹, nėra siekiama įrodymais pagrįstų sprendimų, todėl neužtikrinamas pakankamas suinteresuotųjų šalių dalyvavimas, nesistemiška poveikio vertinimų kokybės priežiūra.

³⁷ Konstitucinio Teismo 2013 m. liepos 1 d. nutarimas.

³⁸ Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas.

³⁹ Pavyzdžiui, Konstitucinio Teismo 2016 m. liepos 8 d. nutarime pažymėta, kad konstitucinis atsakingo valdymo principas, aiškinamas kartu su Konstitucijos 5 straipsnio 3 dalyje įtvirtintu valdžios įstaigų tarnavimo žmonėms imperatyvu, suponuoja teisėkūros procedūrų viešumo ir skaidrumo reikalavimus, kurių privalo laikytis inter alia valstybės valdžią įgyvendinančios institucijos. Tokių reikalavimų paisymas priimant teisės aktus yra būtina visuomenės pasitikėjimo valstybe ir teise bei valdžios atsakomybės visuomenei sąlyga; jis sudaro prielaidas įtraukti visuomenę į sprendimų, susijusių su viešaisiais interesais, priėmimo procesą, inter alia sudarant galimybę susipažinti su rengiamais teisės aktų projektais ir kita su jais susijusia informacija, taip įgyvendinant inter alia Konstitucijos 33 straipsnyje įtvirtintas piliečių teises dalyvauti valdant savo šalį, kritikuoti valstybės įstaigų ar pareigūnų darbą, apskųsti jų sprendimus.

⁴⁰ Valstybės kontrolės 2018 m. kovo 16 d. valstybinio audito ataskaita, Teisėkūros procesas, p. 7.

⁴¹ Valstybės kontrolė 2024 m. balandžio 24 d. valstybinio audito ataskaitoje Teisinio reguliavimo poveikio vertinimo sistema pažymėjo, kad sisteminės teisinio reguliavimo peržiūras atliekančios institucijos suvokia jų naudą, tačiau dėl teisės aktų gausos, žmogiškųjų išteklių trūkumo ir nesant metodikos, jas atlikti sudėtinga.

Ketvirta, nėra asmeninės atsakomybės už parengtą teisės akto projektą ar jo pasekmes, todėl, esant kolektyvinei atsakomybei, prioritetas teikiamas ne konsultavimuisi, diskusijai ar nuomonių derinimui, o planų laikymuisi ir terminams⁴². Geriausia tokio teisėkūros proceso iliustracija galėtų būti vadinamoji mokesčių reforma, kuriai atvirą kritiką išsakė ir Lietuvos advokatūra⁴³.

Penkta, dėl visų kitų čia paminėtų (ir nepaminėtų) priežasčių Lietuvoje be perstojo veikia įstatymų ir kitų teisės aktų leidybos konvejeris⁴⁴.

TEISĖS AKTŲ PRIĖMIMAS IR JŲ PAKEITIMAI⁴⁵

	Skaičius	Pakeitimų skaičius
Iš viso galiojančių įstatymų	1 899	9 435
Iš viso galiojančių nutarimų	47 652	14 542
Iš viso galiojančių įsakymų	54 478	56 968
Bendras skaičius	104 029	80 945

Seimas kasmet priima vidutiniškai 700 įstatymų⁴⁶. Pažymėtina, kad Lietuvoje kasmet priimamų įstatymų skaičius yra žymiai didesnis už kitų Europos Sąjungos valstybių parlamentuose priimamų įstatymų skaičių. Pavyzdžiui, Estijos parlamentas kasmet priima vidutiniškai 160, Latvijos – 200, Lenkijos – 190, Vokietijos – 115 įstatymų. Lietuvoje 50 proc. įstatymų Seime priimama skubos ar ypatingos skubos tvarka. Pavyzdžiui, Suomijoje, Švedijoje, Jungtinėje Karalystėje ir Lenkijoje taip priimama tik 5 proc., Estijoje – 10 proc. įstatymų⁴⁷. Remiantis viešai skelbiamais duomenimis, 2024 m. Lietuvoje galioja 1 899 įstatymai ir 9 435 įstatymų pakeitimo įstatymai, 47 652 nutarimai ir 14 542 jų pakeitimai, 54 478 įsakymai ir 56 968 jų pakeitimai⁴⁸.

⁴² Tai objektyviai konstatuojama, pavyzdžiui, Seimo 2020 m. gruodžio 11 d. nutarimo Nr. XIV-72 „Dėl Aštuonioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos“ 185 punkte: teisės aktų gausa ir jų skubotas priėmimas, į procesą neįtraukiant visuomenės, neleidžia užtikrinti kokybiškos teisėkūros. Šiuo metu egzistuojantis neaiškus, perteklinis reguliavimas apsunkina teisės taikymą, sudaro prielaidas korupcijai ir neefektyviam darbui.

⁴³ Lietuvos advokatūros 2023 m. birželio 19 d. raštas Nr. 238 Finansų ministerijai.

⁴⁴ Nepaisant Seimo 2020 m. gruodžio 11 d. nutarimo Nr. XIV-72 „Dėl Aštuonioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos“, kurio 190 punkte įtvirtinta, kad siekiant užtikrinti teisėkūros kokybę ir tobulinti egzistuojantį teisinį reguliavimą, svarbu orientotis ne į kiekybę, o į kokybę. Turime paisyti numatomo teisinio reguliavimo vertinimo proporcingumo, teisėkūros profesionalumo ir tarpinstitucinio bendradarbiavimo principų. Privalome konsultuotis su visuomene ir atskiromis suinteresuotomis grupėmis, priimdami joms svarbius sprendimus. Turime užtikrinti teisės viršenybės bei pagarbos žmogaus teisėms ir laisvėms principus teisėkūroje.

⁴⁵ Remiantis Infolex duomenimis [žiūrėta 2024 m. liepos 9 d.].

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ Remiantis Europos Sąjungos valstybių narių parlamentų viešai skelbiamais duomenimis.

⁴⁸ Remiantis Infolex duomenimis [žiūrėta 2024 m. liepos 9 d.].

Lietuvos Respublikos valstybės kontrolė 2024 m. balandžio 24 d. audito ataskaitoje, skirtoje teisėkūrai ir teisinio reguliavimo poveikiui vertinti, pažymėjo, kad Lietuva iš kitų Europos Sąjungos valstybių išsiskiria itin didele ir vis augančia užregistruojamų teisėkūros iniciatyvų gausa, iš kurių priimama apie 66 proc. 2020–2023 m. (Seimo I–VII sesijos) priimti 2 469 teisės aktai, iš jų 7 proc. – naujos redakcijos įstatymai ar įstatymai, kuriais reglamentuojami iki tol nereglamentuoti santykiai. Lietuvoje atlikti tyrimai rodo, kad galiojančių teisės aktų stebėseną nelaikoma teisėkūros stadija, o teisėkūros iniciatyvos nėra grindžiamos poveikio vertinimo rezultatais⁴⁹.

Poveikio vertinimas privalo būti vienas iš teisėkūros ciklo etapų. Tam, kad būtų išvengta teisės klaidų ir žalos atsiradimo arba jų tikimybė sumažinta iki mažiausio galimumo, sustiprintas pasitikėjimas politikais, visų pirma, turėtų būti nustatomas teisinis ir faktinis būtinumas keisti ar kitaip reglamentuoti tam tikrą institutą. Tik vėliau turėtų būti rengiamas teisės akto projektas ir atliekamas tinkamas siekiamo reglamentavimo poveikio vertinimas. Tik įvykus išsamioms diskusijoms, galėtų būti priimamas teisės aktas, o vėliau privalomai būtų atliekama nuolatinė stebėseną, siekiant nustatyti, ar teisės aktas tinkamai sureguliuo reglamentuojamą institutą ir (ar) poveikio vertinimas buvo atliktas tinkamai.

Šio ciklo laikymasis padidintų visuomenės tikėjimą, kad priimtas naujas teisinis reguliavimas bus kokybiškas ir klaidos ar piktnaudžiavimo valdžia tikimybė bus kiek įmanoma mažesnė.

SIEKTINAS POKYTIS

Būtina ne pažadais, o iš tikrųjų kuo greičiau sustabdyti teisėkūros konvejerį. Taip pat būtina pradėti vykdyti tikrą (ne apsimestinį) teisės aktų poveikio vertinimą ir konsultavimąsi su visuomene, be kita ko, plačiau pasitelkiant nepriklausomus ekspertus.

⁴⁹ Lietuvos Respublikos valstybės kontrolės 2024 m. balandžio 24 d. valstybinio audito ataskaita Nr. VAE-2 Teisinio reguliavimo poveikio vertinimo sistema.